

Vsebina

1. Uvod	1
2. Vprašanje ustreznosti pojma »post-kolonialne književnosti« .	7
2.1 Književnosti <i>Commonwealtha</i>	7
2.2 Položaj post-kolonialnih književnosti znotraj zahodnih univerz	9
2.3 Književnosti tretjega sveta	10
2.4 Različne implikacije pojma post-kolonialnosti	10
2.5 Narodi kolonistov in kolonizirani narodi	14
3. Orientalizem	17
3.1 Stereotipi orientalistov	18
3.2 Zahodnocentričnost evropskega pogleda na Orient	21
3.3 Kritiki Saidovega orientalizma	22
3.4 Vpliv stereotipov o »drugemu« na oblikovanje samopodobe: <i>Bhabha</i> <i>in Fanon</i>	25
4. Jezik kot sredstvo nadzora	29
4.1 Odnos med jezikom in izkušnjo	30
4.2 Vezi med angleškim imperializmom in angleško književnostjo .	34
4.3 Zloraba pojma univerzalnosti	35
4.4 Institucionalizacija post-kolonialnih študij	37
4.5 Položaj angleščine v Indiji	38
4.6 Pomen izobraževanja v jeziku kolonizatorja	41
4.7 Indijski roman v angleščini	45
4.8 Vzroki in posledice izbire jezika	46
4.9 Pomen »primera <i>Rushdie</i> «	49
4.10 Položaj pisatelja v post-kolonialni književnosti v angleščini	51

5. Kritiški modeli v post-kolonialni književnosti	53
5.1 Nacionalni in regionalni model	53
5.2 Komparativni model	56
5.3 Model hibridnosti in sinkretizma	59
6. Medbesedilnost	63
6.1 Medbesedilnost in vprašanje »idealnega bralca«	65
7. Pisanje z naglasom	69
7.1 Poudarjanje medkulturnosti	72
7.2 Releksifikacija	75
7.3 »Indijskost« indijskega romana	79
7.4 Poučevanje indijske književnosti v angleščini	82
8. Različni aspekti branja književnih del v luči post-kolonialne kritike	85
8.1 Prevajanje v jezik nekdanjega kolonizatorja	87
9. Post-kolonialna kritika v kontekstu drugih kritiških smeri ..	93
9.1 Post-kolonializem in post-modernizem	96
10. G. V. Desani: All About H. Hatterr	101
10.1 Vprašanje identitete ali Kdo je H. Hatterr?	104
10.2 Odnos do angleščine	109
10.3 Medbesedilnost	116
10.4 Tematizacija odnosa Vzhod : Zahod	123
11. Salman Rushdie: Midnight's children	127
11.1 Rojstvo nacije	129
11.2 Odnos središče – obrobje	138
11.3 Medbesedilnost in pripovedna tehnika	148
11.4 Magična moč pripovedništva	150
11.5 Magični realizem	154
11.6 Abrogacija in prilaščanje: jezikovne strategije v <i>Midnight's Children</i>	157
12. Arundhati Roy: The God of Small Things	165
12.1 Manifestacije orientalističnega pogleda na obrobje	167
12.2 Medbesedilnost	174
12.3 Jezikovne strategije abrogacije in apropiacije	178
12.4 Prostor kot vir identifikacije	185
12.5 Nove elite	186

12.6 Diskriminacija na osnovi razredne in rasne pripadnosti	187
12.7 Položaj žensk v post-kolonialni družbi	192
12.8 Magični realizem	197
13. Zaključek	203
14. Summary	213
Literatura	215
Priloge	223
<i>Priloga 1: Preglednica doseganja formalne politične neodvisnosti</i> <i>(privzeto in dopolnjeno po W. H. New v King, 2002)</i>	223
<i>Priloga 2: Nekateri izmed pomembnejših dogodkov v indijski zgodovini</i> <i>od leta 2300 p.n.št. do leta 1971 n.št. (privzeto po Stoler Miller,</i> <i>1994: 555)</i>	225
<i>Priloga 3: Kronologija dogodkov v Midnight's Children, s primerjavo</i> <i>usode Saleema Sinaia z usodo sodobne Indije. Zgodovinski dogodki</i> <i>so napisani z velikimi črkami, fiksijski pa z malimi. (privzeto in</i> <i>prilagojeno po Lewis, 1994: 181–187)</i>	227
Recenziji knjige	231

Uvod

Post-kolonialne književnosti v angleščini so, tako kot njihova spremljajoča teoretska literatura, post-kolonialna kritika, v zadnjih nekaj desetletjih precej v ospredju zanimanja angleško govorečih literarnih javnosti. O tem nedvomno pričajo tudi mnoge prestižne literarne nagrade, ki so jih prejeli književniki, ki izhajajo iz nekdanjih britanskih kolonij. Tako so, na primer, Nobelovo nagrado za književnost prejeli Patrick White (1973), Wole Soyinka (1986), Naguib Mahfouz (1988), Nadine Gordimer (1991), Derek Walcott (1992), V. S. Naipaul (2001) in J. M. Coetzee (2003), prestižno britansko Bookerjevo nagrado za roman leta pa so v obdobju od osemdesetih let do danes prejeli Salman Rushdie (1981), Keri Hulme (1995), J. M. Coetzee (1983, 1999), Ben Okri (1991), Michael Ondaatje (1992), Arundhati Roy (1997), Kiran Desai (2006) in Aravind Adiga (2008).¹ Vstop v leposlovni svet, ki ga ustvarjajo pisatelji iz nekdanjih britanskih kolonij, je za evropskega bralca otežkočen brez ustreznega literarno-kritiškega okvira, ki preprečuje morebitno dekontekstualizacijo literarnega besedila.

Post-kolonialna kritika bralcu ponuja ustrezne kritiške pristope za razumevanje književnih besedil, ki jih zaznamuje medkulturni položaj, v katerem so nastala in katerega odsevajo. Verjamemo, da je za poglobljeno razumevanje indijske književnosti v angleščini potrebno poznavanje medkulturnega konteksta, v katerem je ta književnost nastajala, kot tudi poznavanje kritiških pristopov, ki jih ponuja post-kolonialna kritika. Razsežnosti interakcij med kulturo kolonizatorja in kulturnimi praksami koloniziranih

¹ Rushdiejev roman je bil celo izbran za najboljši angleški roman v prvih dvajsetih letih obstoja Bookerjeve nagrade, za kar je leta 1997 prejel nagrado »The Booker of Bookers«.

dežel, ki jih nekateri avtorji (Ashcroft, Griffiths, Tiffin, 1995) razumejo kot vir nastanka novih književnosti v angleščini, bistveno zaznamujejo post-kolonialno književnost v angleščini, zato bi neupoštevanje le-teh zameglilo bralčevo sprejemanje post-kolonialnih književnih besedil.

Tisto, kar je imanentno post-kolonialni književnosti, je odnos podrejenosti kolonije imperialnemu središču v času kolonizacije in različne manifestacije tega odnosa v obdobju po osamosvojitvi od kolonizatorja. Zato je prav ta odnos središče – obrobje in vse razsežnosti, ki jih vsebuje, pogosto tisto tematsko polje, ki ga raziskuje post-kolonialni pisatelj. Kot manifestacijo tega odnosa lahko interpretiramo tudi položaj post-kolonialnih književnosti v univerzitetnih središčih metropole.² Menimo, da je nastanek novih, post-kolonialnih književnosti v angleščini v neposredni povezavi s kolonialno izkušnjo ter da nove književnosti v angleščini pogosto tematizirajo to izkušnjo. V pričujočem besedilu bomo skušali odgovoriti na naslednja vprašanja:

1. Zakaj se pisatelji v nekdanjih kolonijah odločajo za pisanje v jeziku nekdanjega kolonizatorja?
2. Ali je nastanek indijske književnosti v angleščini povezan z željo za bolj avtentičnim prikazom indijske realnosti v leposlovju v primerjavi s tistim, kar so ustvarili evropski (angleški) pisatelji (npr. Rudyard Kipling in E. M. Foster)?

Izhajamo iz predpostavke, da je vprašanje izbire jezika v ozki povezavi s kolonialno izkušnjo, medtem ko predstavlja ustvarjanje zrcalne slike identitete v leposlovju poskus vzpostavljanja dialoga med nekdanjim kolonialnim središčem in nekdanjo kolonijo oziroma poskus oblikovanja lastne identitete v jeziku, katerega rojeni govorci so si lastili absolutno pravico oblikovanja slike kolonialnega subjekta.

Besedilo je razdeljeno na dva dela. V prvem delu smo se osredotočili na analizo konceptov, ki jih post-kolonialna kritika ponuja za umeščanje indijske književnosti v angleščini v širši okvir novonastalih književnosti, ki si delijo skupen medij – angleški jezik. Med kritiškimi modeli, ki jih post-kolonialna kritika ponuja kot pomoč pri branju književne produkcije post-kolonialnih pisateljev in smo jih uporabljali pri analizi besedil, bi lahko izpostavili predvsem pomembnost kulturnih kodov, poudarek na kaosu in

² Izraz metropola bomo uporabljali v ožjem pomenu kot označevalec središča britanske kolonialne moči in v širšem pomenu kot označevalec drugih kolonialnih središč zahodnega sveta.

fragmentaciji pripovedovanja, metanarativnost, magični realizem, modela hibridnosti in sinkretizma, revizualizacijo preteklosti, ugotavljanje tematskih vzporednic, besedilne strategije abrogacije in prilaščanja ter medbesedilnost. Osrednja vprašanja, na katera skušamo odgovoriti, so: vprašanje jezika, vprašanje oblikovanja lastne identitete, vprašanje ciljne publike, vprašanje vpliva izobrazbe ter vprašanje univerzalnosti človeške izkušnje.

V drugem delu besedila smo kritiške pristope, ki jih ponuja post-kolonialna književna kritika, uporabili za analizo treh romanov, ki so bili objavljeni po osamosvojitvi nekdanje britanske kolonije Vzhodne Indije od britanskega imperija. Gre za romane *All About H. Hatterr* (1948) avtorja G.V. Desanija, *Midnight's Children* (1981) Salmana Rushdieja in *The God of Small Things* (1997) Arundhati Roy. Takšna izbira se nam je zdela smiselna zato, ker upošteva predstavnike različnih generacij iz obdobja po osamosvojitvi, hkrati pa so izbrani avtorji med najbolj znanimi indijskimi pisatelji, ki so pisali ali pišejo v angleščini.

O institucionalizaciji post-kolonialnih študij kot samostojnega področja akademskega raziskovanja zgovorno priča tudi trg akademskega založništva, kjer so se v devetdesetih letih prejšnjega stoletja pojavile številne antologije in zborniki. Nekaj pogosto citiranih virov je naštel G. Huggan (2001) v svoji knjigi *The Postcolonial Exotic: Marketing the Margins*. Že leta 1994 je v Veliki Britaniji izšla knjiga *Colonial Discourse/Postcolonial Theory* (Manchester University Press), katere avtorji so Francis Barker, Peter Hulme in Margaret Iversen. Istega leta sta v Združenih državah Patrick Williams in Laura Chrisman objavila knjigo z zelo podobnim naslovom: *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory: A Reader* (Colombia University Press). Založba Routledge pa je leta 1994 izdala pomembno referenčno delo: *The Routledge Encyclopedia of Post-Colonial Literatures in English*, ki sta jo uredila Eugene Benson in L.W. Conolly. Naslednji zbornik se je pojavil že leta 1995. Založba Routledge je založila *The Post-Colonial Studies Reader* avtorjev Billa Ashcrofta, Garetha Griffithsa in Helen Tiffinove. Objavo novih zbornikov v naslednjih letih Huggan komentira kot ekspanzijo trga post-kolonialne teorije. Leta 1996 je pri založbi Arnold objavljen zbornik *Contemporary Postcolonial Theory: A Reader* (avtor: Padmini Mongia), v naslednjem letu pa področje post-kolonialne teorije obogatijo tri nove pridobitve: Peter Childs in Patrick Williams napišeta *An Introduction to PostColonial Theory* (Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf), Bart Moore-Gilbert objavi najprej knjigo *Postcolonial Theory: Contexts, Practices, Politics* (založba Verso), potem pa še, skupaj s sodelavci, knjigo *Postcolonial Criticism* (založba Longman). V naslednjem letu spet izidejo tri pomembne knjige na tem področju. To so

Postcolonial Theory: A Critical Introduction, ki jo Leela Gandhi objavi pri založbi Allen and Unwin, nato Ania Loomba pri založbi Routledge objavi knjigo *Colonialism/Postcolonialism*, Dennis Walder pa pri založbi Blackwell knjigo *Post-colonial Literatures in English: History, Language, Theory* (Huggan, 2001: 228-9). To so nekateri izmed virov, ki jih našteva Huggan. Poleg precej podobnih naslovov je nedvomno v pričujočem kontekstu pomembno poudariti, da so vse izmed zgoraj naštetih virov, kakor tudi ostali viri, ki jih Huggan (ibid.) našteva, založile zahodne založbe, kar govori v prid trditvi, da na Zahodu obstaja posebno zanimanje za tovrstno literaturo.

Nekateri avtorji v kontekstu omenjenega izrazitega zanimanja za književno produkcijo v angleškem jeziku govorijo celo o post-kolonialnem obdobju, ki se je začelo v tretji triadi dvajsetega stoletja, ko naj bi nekdanje kolonije pridobile nov politični in gospodarski pomen, katerega so omogočile predvsem spremembe na področju komunikacij ter mednarodnega poslovanja (King, 1996; Kamdar, 2007). V literaturi so ti, pogojno povedano novi subjekti na področju književnosti v angleškem jeziku deležni različnih pristopov.³ Pomembno je poudariti, da ko govorimo o post-kolonialni književnosti, govorimo o književnostih, ki so nastale v nekdanjih evropskih kolonijah, največkrat v jeziku kolonizatorja. V tej preprosti definiciji je strnjeno bistvo vseh odnosov med kolonizatorjem in koloniziranim, ki ga mogoče prikriva način identifikacije. Evropa kot središče je poimenovana, medtem ko identiteta kolonije ni bistvenega pomena, saj jo v vsakem primeru določa središče, kot to sistematično in dosledno razlaga Edward Said (1995) v svojem, za področje teorije post-kolonialnih književnosti ključnem delu, *Orientalism*. Saidov orientalizem je kot izhodišče ali kot pomembna referenčna točka prisoten v skoraj celotni post-kolonialni teoriji, zato bomo temu pojmu in njegovemu avtorju posvetil nekaj več prostora v tretjem poglavju. Pred tem bomo pozornost usmerili na sam pojem »post-kolonialne književnosti« in skušali ugotoviti, v kolikšni meri je njegova raba primerna/nepripravna oziroma ali že sama raba tega pojma ne ustvarja svojevrstno kontroverzno situacijo. Pri tem imamo v mislih

³ Pogojno zato, ker je, kot to navaja A. K. Mehrotra (2003), urednik knjige *A History of Indian Literature in English*, prva knjiga, ki jo je napisal in objavil kakšen Indijec v angleščini, bila *The Travels of Dean Mahomet* iz leta 1794, torej iz časa, ko Indija formalno še ni bila britanska kolonija, prvi roman pa je bil *Rajmohan's Wife* avtorja Bankimchandra Chattopadhyaya iz leta 1864.

vprašanje njegove ustreznosti z ozirom na dejstvo, da pridevnik »post-kolonialni« s svojim neizogibnim naglasom na kolonialni preteklosti nekdanjih evropskih kolonij nedvomno, med drugim, v zavesti uporabnikov prispeva k utrjevanju binarne opozicije kolonizator : kolonizirani ter tako verjetno predstavlja oviro na poti vzpostavljanja takšnih odnosov med nekdanjim središčem in obrobjem, ki bi temeljil na bolj enakopravnih temeljih ter bi bil manj obremenjen s preteklostjo.

Vprašanje ustreznosti pojma »post-kolonialne književnosti«

Že sam pojem post-kolonialne književnosti je za nekatere avtorje (McClin- tock, 2004) sporen ali zavajajoč, ker namiguje na obdobje po odhodu ko- lonizatorja. Ta odhod in doseganje politične neodvisnosti sta se v primeru britanskih kolonij začela že v osemnajstem stoletju, vrhunec anti-kolo- nialnega gibanja pa se dogaja v desetletjih po drugi svetovni vojni (glej prilogo 1). Predpona »post« v besedi »post-kolonialne« zamegljuje dejansko stanje, ker implicira, da se z odhodom kolonizatorja prenehajo izkoriščevalski odnosi središča do kolonije. Ta odnos je namreč tudi po odhodu administra- tivnega aparata kolonizatorja in doseganju formalne, politične nedvisnosti, praviloma izkoriščevalski, s to razliko, da je središče to nalogo preneslo na ka- pital oziroma kapitalске koncernе (Altback, 1995). Zato nekateri avtorji (Du- rix, 1987) dajejo prednost sintagmi »nove književnosti v angleščini«. Njihovi nasprotniki pa vidijo v tem poskus prikrivanja zgodovinskih dejstev (krivic) in nevtralizacijo implikacij, ki jih vsebuje pojem post-kolonialna književnost. Drugi pa poudarjajo dejstvo, da ne gre za nove književnosti, temveč za knji- ževnosti z dolgo zgodovino, ki so šele pred kratkim pritegnile pozornost šir- še (zahodne) javnosti. Nekateri avtorji v tem kontekstu še vedno govorijo o književnostih *Commonwealtha*. Huggan (2001) meni, da sta alternativni oznaki, »književnost *Commonwealtha*« in »nove književnosti v angleščini«, zgodovinski predhodnici post-kolonialnih študij.

2.1 KNJIŽEVNOSTI *COMMONWEALTHA*

Formalni nastanek sintagme »*Commonwealth literary studies*« sega v šest- deseta leta. Takrat je bila v Leedsu organizirana prva konferenca Združenja za literarne in jezikovne študije *Commonwealtha* in eno od glavnih vprašanj

je bil trdoživi anglocentrizem, ki je dominiral v univerzitetnih programih na oddelkih za angleščino v državah Commonwealtha.⁴ Čeprav se je ravno pod tem pojmom začelo uvajanje nebritanskih pisateljev v angleščini na univerzitetne oddelke, so nasprotniki takšnega poimenovanja novonastalih književnosti v angleščini kritični predvsem do ironične dimenzije besede *commonwealth*, ker gre pri tej skupnosti predvsem za dobrobit kolonizatorskega središča, torej Britanije. McLeod (2000) meni, da je pojem *Commonwealth literature* praviloma impliciral skupno književno dediščino različnih držav. Njegova misija je bila poudarjati enotnost v različnosti, zato je, po njegovem mnenju, množinska oblika »književnosti« redko uporabljana. Salman Rushdie (1991) je izrazito kritičen do uporabe pojma *Commonwealth literature*. V svojem eseju *Commonwealth Literature does not exist* Rushdie ugotavlja, da pri tem ne gre samo za nerodno izbrano sintagmo, ker njen namen ni samo opisati ali narobe opisati novejših književnosti v angleščini, temveč jih ločiti:

»It permits academic institutions, publishers, critics, and even readers to dump a large segment of English literature into a box and then more or less ignore it. At best, what is called 'Commonwealth literature' is positioned below English literature 'proper' ... It places English literature at the centre and the rest of the world at the periphery. How depressing that such a view should persist in the study of literature long after it has been discarded in the study of everything else English.« (Rushdie, 1991: 66)

Huggan se v veliki meri strinja s Rushdievo kritiko, vendar hkrati upravičeno poudarja, da je treba kljub vsemu na »*Commonwealth literary studies*« gledati kot na institucionalni fenomen. Znotraj takšnega zgodovinskega konteksta lahko trdimo, da je ravno ta oznaka omogočila novim književnostim v angleščini dostop do univerzitetnih oddelkov. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja so si pisatelji iz držav članic Commonwealtha težko utirali pot do učnih programov britanskih univerz. Takrat še ni obstajala platforma, na kateri bi lahko avtorji iz držav Commonwealtha delali skupaj, zato se strinjamo s Hugganom, ko pravi, da se s tega stališča ustanovitev »*Commonwealth literary studies*« zdi dosti manj konzervativno početje.

⁴ Zach (1990) ugotavlja, da je četrto stoletje kasneje internacionalizacija študija književnosti v angleščini še vedno počasen proces ter da je na večini zahodnih univerz izrazita osredotočenost na angleške in ameriške avtorje prevladujoča oblika organiziranja pouka književnosti v angleščini.

2.2 POLOŽAJ POST-KOLONIALNIH KNJIŽEVNOSTI ZNOTRAJ ZAHODNIH UNIVERZ

Pri vprašanju uvrščanja post-kolonialnih književnosti med univerzitetne učne vsebine je treba omeniti, da post-kolonialne književnosti niso vstopile skozi glavni vhod oddelkov za književnost, temveč ponavadi preko oddelkov za antropološke študije. To je popolnoma skladno s Saidovo tezo o orientalizmu, ki poudarja eksotičnost vsega, kar ne pripada središču. Post-kolonialna kultura je za orientalista zanimiva predvsem kot eksotični objekt, zato je za njeno preučevanje bolj primeren oddelek za antropološke študije ali, kot pravi Durix:

»Novels are considered as little more than the presentation of strange customs among queer savages, whose habits can only be understood by specialists and which are of little interest to mere lovers of good literature'.« (Durix, 1998: X)

Takšen pogled na književnost, ki prihaja iz nekdanjih kolonij, ni značilen samo za zgodnja šestdeseta leta prejšnjega stoletja. Podobna mnenja lahko zasledimo tudi še v devetdesetih letih. Tako David Rubin v svojem prispevku *Note On Modern Indian Literature*, objavljenem v učnem pripomočku newyorške univerze Columbia (v Stoler Miller, 1994: 19), piše:

»It should be noted finally that many Indo-Anglian novels, even when of limited literary value, can serve as a source of vividly and dramatically presented information for students of modern Indian history and social developments.«

Ko je nigerijski pisatelj Wole Soyinka, ki je za svoje literarno delo prejel tudi Nobelovo nagrado, dobil mesto predavatelja na Univerzi v Cambridgeu, so ga dodelili oddelku za antropologijo. Podobno so v sedemdesetih in osemdesetih letih umeščale književnosti v angleščini iz nekdanjih kolonij tudi največje britanske knjigarne, v katerih so bila dela post-kolonialnih pisateljev na policah med antropološko literaturo, kot navaja Durix.

2.3 KNJIŽEVNOSTI TRETJEGA SVETA

Pojem književnosti tretjega sveta⁵ je neustrezen iz vsaj dveh razlogov. Prvi je ta, da med post-kolonialne književnosti štejemo tudi književnosti držav nekdanjih evropskih kolonij, ki so danes med najbolj razvitimi državami v svetu (npr. Kanada ali Avstralija). Drugi razlog pa je dejstvo, da je semantično polje, ki ga pokriva izraz književnosti tretjega sveta, širše od tistega, ki ga pokriva izraz post-kolonialne književnosti. W. Zach v zborniku *Literature(s) in English – New Perspectives* poudarja, da obstajajo lastnosti, ki si jih delijo vse post-kolonialne književnosti in to ugotovitev uporablja kot argument, da je razprava o njih kot o enotnem študijskem področju možna in produktivna, a hkrati opozarja, da takšna razprava ne bi smela zanemariti nacionalnih razlik (Zach, 1990: 12). Prednost pojma post-kolonialne književnosti je tudi v tem, da omogoča primerjavo med književnostmi v različnih jezikih (francoščini, portugalščini, španščini).

2.4 RAZLIČNE IMPLIKACIJE POJMA POST-KOLONIALNOSTI

Helen Tiffin v svojem eseju *Plato's Cave: Educational and Critical Practices* tudi tematizira vprašanje označevanja in poudarja, da izraz post-kolonialni nikakor ni sinonim izraza po-osamosvojitveni. Kljub vsem dvomom in vprašanjem, ki jih zastavlja, je ta izraz po njenem mnenju še najbolj ustrezen od vseh možnosti, ker implicira vztrajnost kolonialnega nasledstva v po-osamosvojitvenih kulturah, ne pa njegovega izginotja ali umika (Tiffin v King, 2002). Izraz post-kolonialni je po mnenju Tiffinove najustrežnejši tudi zato, ker poudarja zgodovinsko vez s praksami in inštitucijami britanskega imperializma in kolonializma kot odgovor na to preteklost in dediščino te preteklosti v številnih kulturah širom sveta.

Frank Schulze-Engler v svojem eseju o post-kolonialni teoriji in kritiki, ki ju ocenjuje kot eno izmed najhitreje naraščajočih področji znotraj mednarodne akademske skupnosti, posveča posebno pozornost ravno uporabi pojma post-kolonializem. Po njegovem mnenju se je pojem iz literarnih in kulturnih študij, na katere je bil omejen v osemdesetih letih prejšnjega stoletja,

⁵ Third World Literatures

danes razširil na številne druge discipline. Tako so danes post-kolonialna vprašanja in teme med drugim predmet raziskav zgodovinarjev, antropologov, geografov, psihologov in arhitektov (Schulze-Engler, 2002: 291). Ravno zaradi tako hitro naraščajočega zanimanja za idejo post-kolonialnosti se je v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja že začel opazen trend kritičnosti do samega pojma in do raziskovalcev, ki se z njim ukvarjajo. Stephen Slemon, ki ga mnogi avtorji uvrščajo med začetnike post-kolonialne literarne teorije, je takole opisal posledice širjenja pojma post-kolonializma:

»Whatever coherence the term 'postcolonial' might have promised in its earliest moments – as an intellectual field or academic discipline, as a critical methodology for social analysis, as a pedagogy, or a cultural location, or a stance – the attributes of postcolonialism have become so widely contested in contemporary usage, its strategies and sites so structurally dispersed, as to render the term next to useless as a precise marker of intellectual content, social constituency, or political commitment. Postcolonialism has become conceptually dis/contented – a suitcase blown open on the baggage belt.» (Slemon in Schulze-Engler, 2002: 289)

Poleg izjemne razrahljanosti pojma post-kolonializma je kritika akademskega post-kolonializma pogosto naperjena proti tendenci teoretične samorefleksije, na katero opozarja Graham Huggan v svojem delu *Postcolonial Exotic: Marketing the Margin* (2001). V predgovoru Huggan nakaže, da se bo pri svoji obravnavi akademskega koncepta post-kolonializma deloma osredotočal tudi na sociološko dimenzijo post-kolonialnih študij. V ozadju tega zanimanja je domneva, da je postal post-kolonializem blagovna znamka, ki se jo lahko dobro trži. Zato avtorja zanima, v kolikšni meri založbe in akademske inštitucije vplivajo na izbiro, distribucijo in vrednotenje post-kolonialnih književnih in kritičnih del (Huggan, 2001: vii). Pojmu eksotičnosti, ki ga najdemo v naslovu Hugganove knjige, daje avtor dvojno razlago. Pri prvi govori o eksotičnosti, ki je po njegovem videnju implicitna post-kolonialnim besedilom, pri drugi pa gre za eksotičnost znotraj akademskega polja post-kolonialnih študij v smislu opozicijskega diskurza, ki je značilen za post-kolonialno misel. V uvodu svoje knjige se Huggan ukvarja z določanjem post-kolonializma. Tudi pri večpomenskosti tega pojma se Huggan odloča za dvojno razlago. Pri prvi definira post-kolonializem v funkciji njegovega odpora do imperialistične dominacije, pri drugi pa poudarja njegovo umeščenost v kontekst globalnega potrošništva: post-kolonializem je v tem kontekstu blagovna znamka, ki ima svojo tržno vrednost v sodobni, globalni ekonomiji.

Pri obravnavi pojma post-kolonializma Schulze-Engler razlikuje pet različnih načinov uporabe tega pojma, ki jih označi s številkami od ena do pet. Pri post-kolonialnem (1) gre za specifično teoretično orientacijo, za katero je značilno povezovanje postmodernističnih obrazcev razmišljanja, ki so nezaupljivi do objektivne resnice, zgodovine, norm, koherence identitet, s književnostmi, kulturami in družbami nekdanjih evropskih kolonij, tako kot z 'diasporo' v nekdanjih imperialnih središčih. Primer takšne rabe torej omejuje pojem post-kolonialno na posebno teoretično orientacijo, ki je izjemno pomembna za literarne študije ter jo pogosto povezujemo s teoretiki post-kolonializma, kot so Edward Said, Gayatri Spivak in Homi Bhabha, ali pa bolj literarno usmerjenimi kritiki, kot so Bill Ashcroft, Gareth Griffiths in Helen Tiffin. V tem pomenu lahko pojem »post-kolonialno« primerjamo s pojmi, kot so »marksistična«, »psihoanalistična«, »post-strukturalistična« ali »feministična« teorija oz. kritika.

Pri drugi rabi pojma post-kolonialno ne govorimo o teoretično zaznamovanem pojmu. Post-kolonialno (2) se nanaša na fizični svet in ga lahko postavimo ob bok kategorijam, kot so »*commonwealth*« ali »tretji svet«. Ilustracija takšne rabe pojma so npr. besedne zveze »post-kolonialna literatura«, »post-kolonialne kulture«, »post-kolonialne družbe« ali »post-kolonialni svet«. Schulze-Engler ugotavlja, da so nedoslednosti pri teh dveh rabah pojma pogost razlog terminoloških nejasnosti v razpravah o post-kolonializmu.

Pridevnik post-kolonialno (3) se nanaša na ideološko in politično držo. V tem smislu ga lahko uporabimo v kontekstu številnih anti-kolonialnih, nacionalističnih ali pa anti-kapitalističnih idej, povezanih z osamosvojitvenimi prizadevanji dežel tako imenovanega tretjega sveta. Z ozirom na dejstvo, da se imajo pripadniki teh osvoboditvenih gibanj sami redko za post-kolonialne, ostaja takšna raba tega pridevnika v domeni akademskega diskurza.

Pri četrti rabi pridevnika post-kolonialno se spet srečujemo z novo akademsko disciplino. Post-kolonialno (4) v tem kontekstu označuje interdisciplinarno področje, ki združuje prvo in drugo področje rabe tega termina. Gre torej za področje, v katerega sodijo tako kulturne in literarne študije, ki so usmerjene v raziskovanje nekdanjih evropskih kolonij, kot post-kolonialna teoretična misel, kot jo določa prva raba tega pridevnika. Schulze-Engler poudarja, da so meje te nove akademske discipline še zmeraj nejasno zarisane in veliko raziskav poteka znotraj že tradicionalnih in uveljavljenih disciplin, kot so angleške študije. Hkrati pa je opaziti, predvsem na ameriških univerzah, čedalje večje zanimanje za interdisciplinarne

»post-kolonialne« študije, katerih pristaše delno lahko umestimo v kontekst ideološko-političnih pomenov pojma post-kolonialnega (3).

Pri post-kolonialnem (5) pa se znajdemo v povsem pragmatičnem kontekstu, v katerem se ta pojem nanaša na karkoli v zvezi s prvimi štirimi rabami. Ponavadi takšno rabo pojma zasledimo zunaj akademskih diskurzov, zaradi širokega področja rabe pa bi težko bolj natančno definirali njegov pomen (Schulze-Engler, 2002: 291–2).

Segmentiranje področij, ki jih zaznamuje pojem post-kolonialno, ne pripomore veliko k bolj natančni rabi samega pojma. Lahko ugotavljamo, da je pridevnik post-kolonialno značilen predvsem za akademski diskurz, v katerem se največkrat nanaša na tri stvari. To so: 1) post-kolonialna teorija, ki je bolj ali manj v direktni povezavi s post-kolonialnimi književnostmi; 2) post-kolonialne književnosti, ne glede na kraj nastanka; ter 3) post-kolonialne družbe, med katere lahko štejemo vse družbe, ki jih je zaznamovala izkušnja kolonializma. O katerikoli izmed omenjenih treh pojavnosti bi težko razpravljali v popolni izolaciji od preostalih dveh. Zato se strogo omejevanje ali ločevanje področij rabe pojma post-kolonializma ne ponuja kot strategija, ki bi bistveno prispevala k jasnosti akademskega diskurza, znotraj katerega se uporablja. S stališča literarne teorije in kritike bi bilo takšno razmejevanje celo nezaželeno, ker se tako literarni teoretik kot literarni kritik neizogibno spoprijemata s pridevnikom post-kolonialno v različnih kontekstih, teoretičnem, literarnem in družbeno-političnem. To večplastnost pomenov je treba upoštevati pri obravnavanju tem, ki se tičejo post-kolonialne kritike ali literature, sama po sebi pa ne bi smela biti ovira boljšemu razumevanju področja, ki ga označuje.

V tem smislu bomo izraz post-kolonialne književnosti uporabljali tudi v tej knjigi, torej takrat, ko se bo nanašal na vse književnosti, ki so povezane s kolonialno izkušnjo, ne glede na lokacijo. Na tem mestu bi radi opozorili na nevarnost, ki jo takšno poimenovanje vsebuje. Ohranjanje izraza post-kolonialne književnosti ohranja (vsaj na jezikovni ravni) tudi opozicijo kolonizator/kolonizirani ter na ta način utrjuje v zavesti obeh akterjev odnos podrejenosti/nadrejenosti, kar posledično vpliva na oblikovanje samopodobe. Na ta način se nekdanje kolonije nikoli ne bodo znebile podobe, ki jim jo je določilo nekdanje kolonialno središče, literarna kritika pa bo, če uporabimo Saidov izraz v odnosu do orientalizma, latentno ali manifestno v funkciji ohranjanja podrejenosti »drugega«.

Med kritiki post-kolonializma neredko zasledimo dvom o »dobronamernosti« vključevanja post-kolonialnih književnosti v kurikulumne zahodne univerz. S. Shankar je v svojem eseju *The thumb of Eklavya*:

Postcolonial studies and the 'Third World' scholar in a neocolonial world zelo jasno izrazil svoj sum, da gre mogoče pri vključevanju oz. prisotnosti akademikov iz tretjega sveta na predvsem severnoameriških univerzah za njihovo segregacijo in neenak položaj znotraj teh elitnih univerz. Shankarjevo razmišljanje nas opozarja na možnost, da je uvajanje post-kolonialnih študij na zahodne univerze samo svojevrstna strategija, ki elitnim univerzam omogoča vzpostaviti nadzor nad novim področjem akademskega raziskovanja (Shankar, 1994: 8). Zato se nam zdi nujno, da se izrazu post-kolonialne književnosti na nek način določi rok trajanja. Morda bo to »naravni« proces. Če ne bo, pričakujemo, da bo literarna kritika v tem kontekstu odpravila rabo pridevnika post-kolonialna in, v pomanjkanju kakšne bolj učinkovite delitve, vztrajala na uporabi nacionalnih pridevnikov. Zato bomo v primeru Indije skušali dosledno uporabljati izraz indijska književnost v angleščini.

2.5 NARODI KOLONISTOV IN KOLONIZIRANI NARODI

Znotraj pojma post-kolonialne književnosti pa nekateri avtorji poudarjajo delitev na književnosti tako imenovanih narodov kolonistov, med katere spadajo npr. Združene države, Kanada, Avstralija, Nova Zelandija, in književnosti koloniziranih narodov, med katere spadajo npr. Indija, Kenija, Nigerija. Logika takšne delitve je očitna, vendar je označevanje zopet nekoliko problematično. Razvidno je, da kritiki, ki uporabljajo takšno delitev, želijo poudariti razliko med deželami, v katerih je kolonizator naselil večino (belega) prebivalstva iz Evrope (po tem ali med tem, ko je staroselce fizično eliminiral ali popolnoma izrinil na rob družbe), in deželami, v katerih je bila kolonialna prisotnost izključno v obliki kolonialne politične in gospodarske elite, ki je predstavljala in zastopala kolonialni center. Vendar takšno poimenovanje ustvari privid, da gre v prvem primeru za naseljevanje neobljudenih področij in na ta način zakrije odnos priseljencev (v npr. Združenih državah, Avstraliji) do staroselcev ter tako še danes omogoča tih družbeni konsenz o zamolčanih zgodovinskih dejstvih. Pri tej delitvi je vsekakor pomembno tudi dejstvo, da prva skupina držav danes sodi med najrazvitejše države sveta, v drugi pa skoraj brez izjeme najdemo države v razvoju. Kljub temu so v določenih obdobjih nekatere izmed njihovih izkušenj, predvsem v smislu odnosa kolonialnega središča do koloniziranega obrobja, skupne vsem. Pomembno razliko med dvema skupinama, kot navajajo Ashcroft,

Griffiths in Tiffin v svoji odmevni knjigi *The Empire Writes Back*, ugotavlja D. E. S. Maxwell, ki se osredotoča na nepovezanost jezika in fizičnega okolja. Maxwell trdi, da se kolonialnim pisateljem v deželah, kot so Indija in Nigerija, kjer so bili pisatelji kolonizirani v lastnem fizičnem okolju, ni bilo treba prilagajati na fizično okolje in klimo ter so zatoj lahko ohranili svoje pristne odzive na okolje, ki jih je nov jezikovni medij (angleščina) marginaliziral (zaradi sebi inherentnega pogleda na svet).

Nekateri avtorji menijo, da je imela angleščina v takšnih večjezičnih okoljih vlogo združitelja različnih jezikovnih skupin. Irele (2001) zastopa stališče, da je, glede na lingvistično raznovrstnost Nigerije, angleščina z lahkoto ohranila privilegirani položaj v državi. Uporaba angleščine ni bila omejena samo na vladne inštitucije, trgovino in izobraževanje, temveč je postala primerna za vse, kar je presegalo raven ozkih etničnih potreb. V Irelevih besedah lahko vidimo odmev Kachrujevega eseja *The Alchemy of English* iz leta 1986, v katerem avtor analizira vlogo angleščine v indijskem jezikovnem kontekstu. Kot mnogi drugi avtorji, tudi Irele poudarja mednarodno dimenzijo angleščine, ki je postala, po besedah Georga Steinerja, *extraterritorial language*. Za post-kolonialnega pisatelja naj bi to pomenilo potencialno številnejšo bralno publiko. Lahko se strinjamo s trditvijo, da angleščina počasi postaja brezteritorialni jezik. S tem, ko je prevzela vlogo jezika globalne komunikacije, se je angleščina zagotovo, metaforično povedano, odpovedala svoji zgodovinski avtonomiji. Vendar je kljub temu v zavesti mnogih govorcev še vedno zasidrana kot jezik Anglije oziroma Združenih držav. Če bo angleščina ohranila svojo pozicijo globalnega jezika, se bo ta vez sčasoma zagotovo čedalje bolj rahljala.

Orientalizem

Eno izmed ključnih del za razumevanje post-kolonialne teorije in kritike je, po našem prepričanju, brez dvoma delo palestinskega teoretika Edwarda Saída *Orientalism* (1995).

Pomembno, če ne celo glavno sporočilo Saidove študije je, da je orientalizem zahodni način, da dominira na Orientu, da se ga restrukturira ter da se ga ima v oblasti. Po njegovem mnenju je Orient pripomogel k temu, da se Evropa (torej Zahod) določi kot njegovo nasprotje. Evropa v tem kontekstu največkrat pomeni Anglijo in Francijo, pa tudi druge evropske narode z imperialistično preteklostjo. S tem, da se je postavila nasproti Orientu, je po Saidovem prepričanju Evropa oziroma evropska kultura pridobila na moči. Govoriti o orientalizmu pomeni govoriti o tako različnih stvareh, kot so imaginacija, celotna Indija, Bližnji vzhod, trgovina z začimbami, kolonialne armade, vzhodnjaške sekte, filozofije in modrosti za lokalno evropsko uporabo, orientalne profesure ..., seznam je lahko zelo dolg. Bistvo pojma pa je v tem, da ga je ustvaril Evropejec na podlagi lastne percepcije in za lastno uporabo, ne da bi Orient resnično spoznal. Gre torej za sistematično stereotipizacijo nekega stvarnega ali imaginarnega prostora, ki je danes že toliko v podzavesti vseh, ki se na kateremkoli področju ukvarjajo z Orientom, da se stvarnega pomena in vpliva te stereotipizacije ne zavedajo v popolnosti niti takrat, ko so do nje najbolj kritični.

V literaturi se pogosto kot primer pogleda Zahoda na kolonije navaja primer Shakespeareove drame *The Tempest* (1611). Čeprav bi lahko zagovarjali trditev, da prikaz »drugega« ni bil avtorjev poglobilni namen v tem delu, nam karakterizacija Calibana kljub temu zgovorno priča o zaničujočem odnosu središča do obrobja.⁶ Caliban je predstavljen kot nečloveški,

⁶ Središče kot oznaka za nosilce kolonialne moči in obrobje kot prostor, nad katerim je vzpostavljen nadzor, ki mu onemogoča prevzeti aktivno vlogo pri odločanju o lastni usodi.